

Нова євроатлантична епоха – кінець, криза чи можливості?

Юрій Якименко,
президент Центру Разумкова
Віктор Замятін,
директор політико-правових програм Центру Разумкова
Василь Юрчишин,
директор економічних програм Центру Разумкова

*Публікація виконана в рамках проекту Центру Разумкова
«Глобальні кризи, ризики і виклики для України»*

Війна в Україні, глибинний суспільний розкол у США, очевидні претензії Китаю на роль щонайменше одного з світових центрів або полюсів і водночас менш помітні, але не менш важливі, складні суспільні процеси у багатьох європейських країнах стали тими позначками, які засвідчують початок формування нових тенденцій, що визначатимуть як загальні лінії світового розвитку, так і його напрямки¹.

Чи не вперше після другої світової війни прояви національного і політичного егоїзму, насамперед у виконанні очільників США, поставили під удар концепцію євроатлантизму, яка десятиліттями єднала західний світ, утворюючи систему зв'язків і взаємозалежностей, що базувалася, принаймні декларативно, на спільних цінностях демократії, свободи, верховенства права.

Країни Північної Америки та Західної Європи, до яких у короткий час після «холодної війни» доєдналися країни, що раніше входили до т.зв. «соціалістичного табору», заснували спільноту, що характеризувалася безпрецедентним зближенням у сферах безпеки, економічного розвитку, політичної співпраці, виробництва і торгівлі, і визначала вектори загальносвітового розвитку. Її надважливим елементом була відповідальність союзників по НАТО за безпеку один одного, що значною мірою стабілізувало міжнародні відносини у Північній Атлантиці. Але роль несучої конструкції відігравала глибока залученість США у процеси формування спільного безпекового простору в Європі. При цьому не варто забувати, що США за результатами другої світової війни взяли на себе цю роль добровільно.

Сьогодні чимало коментаторів по обидва боки Атлантики не просто стурбовані вже навіть не майбутнім, а й теперішнім самої концепції євроатлантизму, що не дивно після заяв президента США Трампа стосовно того, що європейці повинні самі дбати про власну безпеку.

Саміт НАТО, який відбудеться 24-26 червня в Гаазі, очевидно, констатує збереження євроатлантичної єдності, задекларує готовність європейських союзників значно збільшити витрати на оборону і безпеку. Очікується, що американські представники заявлять про відданість НАТО, щоб дещо заспокоїти загальні настрої. Втім, реальна трансатлантична єдність сьогодні залишається під ударом, що спричинено насамперед різкими змінами в баченні

¹ До таких питань Центр Разумкова неодноразово звертався у попередніх публікаціях. Див., зокрема: Економічні свободи для зміцнення соціально-економічного розвитку України в умовах глобальних трансформацій, 2020; Геополітичні та геоелектронні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі, 2022; Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства, 2022; Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів, 2023; Сучасні трансформації світового економічного порядку. Виклики і можливості для України, 2025.

Вказані та інші публікації знаходяться у вільному доступі на сайті Центру Разумкова – <https://razumkov.org.ua>.

загальної ситуації, союзницьких зобов'язань і перспектив очільниками США. Не можна не згадати й про відсутність єдності серед європейських партнерів.

Позиція США як єдиної на сьогодні наддержави має раціональне зерно: союзники дійсно повинні витратити більше зусиль і бути більш автономними від Вашингтону. Але разом з тим новий період у розвитку євроатлантизму починається з радикального зниження взаємної довіри, взаємної напруженості у відносинах і скептицизму по обидва боки Атлантики щодо можливості подолання цього розлому найближчим часом.

Трансатлантичний розлом. Модель світоустрою після другої світової війни передбачала відверту гегемонію США в Західній півкулі, яка, своєю чергою, підтримувалася так званою «доктриною Трумена» – єднанням у стримуванні СРСР, боротьбі проти поширення комунізму разом із підтримкою країн, що сповідують цінності демократії, свободи і вільного ринку.

Трамп став першим президентом США, який відверто заявив, що США більше не будуть гарантом європейської безпеки, і Європа має взяти на себе відповідальність за це².

Вперше тривожні сигнали щодо «кінця євроатлантизму» з'явилися ще на початку XXI століття. Вказувалося, зокрема, на розбіжності між США та європейськими союзниками стосовно Іраку, потенційно можливе наростання розбіжностей через різні зовнішньополітичні пріоритети і різне сприйняття американськими та європейськими союзниками поточної міжнародної ситуації³.

Після того, як внаслідок різного ставлення європейських країн до операції в Іраку президент США Буш-молодший, а за ним інші представники американського істеблішменту почали говорити про «стару» Європу (країни, які не підтримали операцію проти Саддама Хусейна, насамперед – Франція та Німеччина) та, відповідно, «нову» Європу (країни, які підтримали цю операцію, насамперед – нові члени Альянсу), аналітики дедалі більше були стурбовані ризиками кризи атлантизму. Втім, на який час розбіжності вдалося залагодити, євроатлантичні зв'язки не послабилися, а до НАТО були прийняті нові країни-члени.

Про те, що європейські союзники повинні відійти від самозаспокоєння щодо своєї власної безпеки, не раз говорив і президент Обама. Проте на той час це були ще тільки заклики.

Перший серйозний струс стався від початку першої каденції Трампа (2017-2021). Саме тоді в Білому домі вперше передвиборні гасла «America First!», «Make America Great Again» перейшли у розряд державної риторики, а «Європа має сама платити за свою безпеку» стало орієнтиром державної політики. Тоді ж Трамп почав погрожувати виходом США з НАТО в тому разі, якщо європейські союзники не піднімуть свої оборонні витрати до показника на той момент у 2% від ВВП (лише 5 членів НАТО з Європи дотримувалися цього показника, причому Канада теж витратила значно менше). У той час в державній системі США ще існували певні запобіжники (позиції державних секретарів, очільників Пентагону, Конгресу США, розвідок, радників з питань безпеки), відтак загалом ситуація обмежилася кількома демонстративними заявами з ознаками шантажу і хаотичним плануванням заходів на вищих рівнях.

Риторика Трампа з початку його другої каденції фактично не змінилася, проте радикально змінилися обставини. Інституційних обмежень щонайменше до проміжних виборів у Конгрес (2026 р.) фактично немає, адміністрацію складають виключно прихильники будь-якої лінії Трампа, а сам він навряд чи до кінця усвідомлює, що означає поняття «союзницькі зобов'язання». Друга каденція Трампа почалася з його відвертих погроз союзникам – Данії та

² Літл А. Як Трамп підірвав світовий порядок і лишив Європу «з поламаним возом». – <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cm2dijnj0n22o>.

³ Daalder I. The End of Atlanticism. – <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/20030601.pdf>.

Канаді стосовно намірів відповідно, анексувати Гренландію та включити всю Канаду як 51-й штат США.

Трамп з усією очевидністю не бачить для США союзних зобов'язань захищати Європу від потенційного нападу росії (що передбачено знаменитою статтею 5 Вашингтонського договору). У Вашингтоні відверто заявляють, що в якості найбільшої потенційної небезпеки для себе розглядають можливий напад Китаю на Тайвань, а росія не розглядається як загроза.

Натомість порядок денний європейських союзників НАТО виглядає інакше: доповіді щодо потенційної готовності Росії до нападу на одну або кілька країн-союзників публікуються і уважно вивчаються мало не щомісяця.

Самоусунення США від європейських справ має, окрім особистих якостей Трампа, і раціональне пояснення: необхідність концентрації ресурсів на запобіганні негативним подіям на Тихоокеанському театрі воєнних дій.

Разом з тим, від часу інавгурації Трампа не публікувалося жодного матеріалу, в якому б пояснювалося, наскільки США у протистоянні Китаю спроможні обійтися самостійно, без участі європейських союзників і Канади – з огляду на наявні військові, економічні, політико-дипломатичні ресурси. Без розуміння цього і моделювання різних можливих сценаріїв стигматизація НАТО чи «тільки» союзників з Європи, як і самої ідеї трансатлантичної єдності, могла б виявитися занадто дорогими розкошами.

Можливо, саме тому сьогодні американський істеблішмент все ж таки дещо вимушено пом'якшує заяви свого лідера. Зокрема, напередодні самміту НАТО вже кілька разів офіційно заявлено, що питання виводу (чи навіть просто) скорочення американських військ з Європи (а такі погрози лунали, як офіційно, так і у неофіційних коментарях) не стоїть. Більше того, з наближенням саміту США висунули кандидатуру генерал-лейтенанта своїх Повітряних Сил Алексуса Гринкевича головнокомандувачем Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі (згода всіх союзників була отримана) і водночас командувачем свого європейського командування. Це важливий політичний символ, мета якого – засвідчити, що США не лише не планують виходити з НАТО, але й продовжують усталену традицію, згідною якою Об'єднаними силами командує саме американський генерал.

Трансатлантичне партнерство, окрім оборонного, від початку мало ще два надзвичайно важливих виміри: спільні підходи до розбудови системи міжнародних відносин, заснованої на спільній системі цінностей, і спільна участь у розбудові нової економічної картини світу, де вільний обіг капіталів, товарів, технологій, послуг міцно базується знову ж таки на спільній системі цінностей.

Оборонний союз дав змогу партнерам досягти певної стабільності, успішно реалізувати план Маршалла і наочно продемонструвати переваги обраного способу досягнення мети, що зрештою й забезпечило перемогу Заходу у «холодній війні».

Нова епоха розпочинається з перегляду ключовою фігурою євроатлантизму – Сполученими Штатами Америки – самого підходу до вибору цінностей, а відтак – і до вибору подальшого шляху.

Відмова американського істеблішменту розглядати питання європейської безпеки і стабільності як пріоритет для своєї політики стала не єдиним симптомом. Іншим індикатором є позиція США щодо торгівлі з країнами Європейського Союзу: Трамп переконаний, що наявний режим торгівлі є до країн ЄС надто поблажливим, що зиск отримує тільки ЄС і фактично існує за рахунок США, тоді як американські компанії сплачують у Європі податок на додану вартість, піддаються різним нетарифним обмеженням, переслідуються в судах без аргументованих причин. Виходом Трамп бачив обкладання всіх європейських товарів митом у 50%. Щоправда,

після термінової розмови з президентом Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляйєн він вирішив відкласти запровадження цих мит до липня. Варто зауважити, що такі «відходи назад» після різкої атаки є досить характерною ознакою політики у виконанні Трампа.

Митно-тарифні війни – явище далеко не незвичне. Незвичною є наполегливість Трампа у шантажуванні найближчих союзників, не маючи при цьому жодних розрахунків щодо економічної стійкості США, і відтак – реальної можливості вести такі війни з перспективою поразки (якщо не економічної, то політичної за будь-якого результату).

Втім, різка зміна настроїв американського істеблішменту має свої пояснення. Модель державного управління, яка розбудовується у даний час у США, виходить з підпорядкування всіх спектрів політики особистим уподобанням президента, який, своєю чергою, не відзначається ні особистими морально-етичними стандартами, ні фундаментальними знаннями. Водночас найвищі державні посади у цій моделі могли отримати тільки лояльні до Трампа кандидатури. Обидві палати Конгресу США також підпорядковані інтересам Трампа та його оточенню, що дозволяє уникати важких дискусій при прийнятті рішень. Таким чином, Трамп станом на цей момент зміг підпорядкувати національні інтереси США як світової наддержави своїм особистим баченням і уподобанням, запровадивши так званий «трансакційний» метод здійснення політики, який переслідує ціль негайного отримання вигоди від будь-яких відносин. За такого методу поняття демократії, цінностей, моралі, союзницьких зобов'язань стають зайвими.

Поки що такий підхід не може принести США жодного позитиву, але може суттєво вразити їх міжнародні позиції. З об'єктивних причин у послабленні США не зацікавлені ні ЄС, ні Канада, ні Ізраїль, ні Японія та Південна Корея. Це одна з причин, з яких європейські союзники з усією очевидністю намагатимуться врятувати трансатлантичну систему, а за можливості – і реанімувати її до належного рівня.

Втім, досить жорстко поставлена вимога США до європейських союзників збільшити закупки американської зброї та американського ж зрідженого газу не обов'язково матиме негативні наслідки, враховуючи рішення ЄС відмовитися від російського газу, а також те, що значна номенклатура сучасної зброї в Європі не виробляється.

Варто очікувати, що результати зустрічі міністрів оборони НАТО вже наблизили сторони до певної згоди, а результати зустрічі країн G-7 в Канаді 15 червня будуть іще одним кроком до зближення позицій.

Українські чинники. Україна в наявній транatlантичній системі координат формує відразу два подразливих пов'язаних між собою важких питання. Перше з них – стосується впливу на загальну систему трансатлантичних відносин, який чинить російська агресія проти України, і які з цього приводу мають бути зроблені висновки. Інше пов'язане з тим, що Україна як європейська країна і як елемент системи міжнародних відносин являє собою певний геополітичний чинник, бачення важливості якого кардинально розходиться у США і у європейських країнах.

США часів другої каденції Трампа відмовляються визнати росію країною-агресором, чим сприяють її виходу з міжнародної ізоляції. Натомість тиснуть на Україну з метою якнайшвидшого припинення війни на умовах, які фактично знищують українську державність. Варто зауважити, що Україна не мала значної геополітичної цінності для будь-якої адміністрації США після розпаду СРСР, що будь-який президент США намагався залучити російських очільників на свій бік, і у цьому процесі Трамп не створив новий політичний вектор, але інтенсифікував традиційний підхід. Питання особистих симпатій і антипатій у гіперперсоналізованій американській політиці часів Трампа важливе, але не визначальне.

Визначальним є те, що у своєму «трансакційному» підході Трамп легко погоджується на те, що світ може бути поділений на «сфери впливу», і таким чином, йому (Трампу) легко відмовитися від відповідальності за майбутнє України в очікуванні значних вигод від відновлення співпраці з росією, а рішення приймає саме він практично одноосібно.

Бачення війни та її наслідків європейськими союзниками має докорінно інший вигляд. Позиція більшості з них полягає в тому, що росія є агресором, розв'язана нею війна суттєво загрожує загальноєвропейській безпеці, і тому завдання європейських країн – зосередитися на допомозі Україні.

Так само іншим є бачення ними геополітичного значення України⁴. Для більшості країн ЄС Україна є безсумнівною частиною євроатлантичного простору, що має бути формалізовано у вигляді її майбутнього членства у ЄС (статус кандидата на вступ з червня 2022 р.) і по завершенні війни – в НАТО (декларація Вашингтонського саміту НАТО 2024 р. підтвердила незворотній рух України до Альянсу). Однак, практичні кроки, спрямовані на повноправну участь України в Альянсі, повні суперечностей:

- країнами-членами НАТО з залученням багатьох країн з-поза Альянсу 2022 р. було започатковано Контактну групу з питань оборони України («формат Раммштайн») – коаліцію військової допомоги Україні, яку до 2025 р. незмінно очолювали США. Однак, у засіданні коаліції в червні 2025 р. міністр оборони США вперше не брав участі, а керування діяльністю Раммштайну перейшло до Великої Британії та Німеччини;
- Трамп і представники американського істеблішменту наполягають на тому, що Україна не може бути прийнята до НАТО, цю позицію підтримують Словаччина, Угорщина (менш виразно), а під час президентських виборів у Польщі цю позицію підтримав майбутній переможець Навроцький;
- генеральний секретар НАТО Рютте, з одного боку, кілька разів підтверджував чинність положень декларації Вашингтонського саміту стосовно України, з іншого – на саміті «Бухарестської дев'ятки» у червні 2025 р. досить обтічно заявив, що «...ми продовжуємо підтримувати Україну і знаємо, що сильна та суверенна Україна є життєво важливою для євроатлантичної безпеки»⁵;
- НАТО, як підтверджує Рютте, розглядає росію саме як загрозу для євроатлантичної безпеки і стабільності, що не співпадає з американським підходом;
- США фактично блокують запровадження жорсткіших міжнародних санкцій проти росії, уникають визнання її країною-терористом. Водночас, учасники Рамштайну не в змозі замінити США ні у питаннях надання Україні зброї, ні у питаннях забезпечення її даними супутникової розвідки.

Таким чином, євроатлантична єдність станом на цей момент потребує більшої чіткості і визначеності саме в «українському питанні». Власне, це питання є складовою більш глобального питання стосовно майбутнього НАТО і євроатлантичної спільноти: орієнтирів, ціннісного наповнення, місії, ключових меседжів для всього світу. Відповідей на це сьогодні ніхто не має.

США: in or out? Послаблення позицій США у рік їх президентських виборів, хоча й було неочікуваним та недоречним (оскільки «допомагати стільки, скільки буде потрібно» виявилось проблематичним), однак мало «зворотній» позитивний ефект – прискорило об'єднання зусиль європейських країн для підтримки України. Більше того, певна відстороненість США змусила провідні європейські країни переглянути власне ставлення і до європейського розвитку,

⁴ Консенсусу з питань немає, оскільки Угорщина і Словаччина декларують інші підходи, ніж більшість країн ЄС та європейський країн-членів НАТО. У перспективі до них може приєднатися Польща. Характерно, що керівники Польщі та Угорщини значною мірою орієнтуються на Трампа.

⁵ Допомога Україні буде ключовим пріоритетом майбутнього саміту НАТО – Рютте. – <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3999822-dopomoga-ukraini-bude-klucovim-prioritetom-majbutnogo-samitu-nato-rutte.html>.

досягти переконання стосовно нерозривної єдності захисту України і безпеки демократичної Європи загалом.

Нинішня позиція Вашингтону підриває безпеку свого найближчого союзника – Євросоюзу, започатковуючи торговельну війну, погрожуючи вивести свої війська (які забезпечували безпеку) з континентальної Європи, водночас загрожуючи анексією частини території суверенної європейської країни. А масштабна допомога Україні трансформувалась у тіньові спроби примусу прийняття Україною сумнівної «мирної угоди» без реальних заходів стримування триваючої російської агресії.

Вочевидь, вказаний «зсув» засвідчує наміри повернення США до політики «узгоджень» і силових впливів. Але не задля захисту демократичних цінностей, інститутів, держав, а для повернення до поділу світу між кількома світовими гравцями, які й будуть управляти міжнародною політикою, міжнародними економічними відносинами.

Фактично відбувається відновлення ідеології «чотирьох поліцейських», яка виношувалась після II Світової війни, згідно якої США, СРСР, Велика Британія і Китай повинні були домовитись про сфери впливу, чим би забезпечували світовий порядок⁶. У сучасних умовах йдеться про «трьох (ядерних) поліцейських» – США, Китай і росію, а пріоритети зовнішньої політики США зорієнтовані на безумовному домінуванні у всіх головних сферах – політиці, безпеці, економіці, дипломатії.

Сьогодні ж США послідовно і прискорено переходять від партнерства до зневажливого повчання. Так, ще на початку діяльності нової Адміністрації США американські високопосадовці у ході своїх візитів до Європи навіть вдавалися до звинувачень європейських урядів у нерозбірливій міграційній політиці і придушенні свободи слова і, більше того, що чинні європейські підходи до внутрішніх проблем становлять більшу загрозу демократії, ніж зовнішні супротивники, такі як росія або Китай⁷.

Звичайно, це не могло прийматись демократичними країнами – подібні повчання взагалі не проходять дарма і радше мають зворотній ефект. З одного боку, це підштовхнуло європейців до прискореної втрати «поваги» до безумовності «американської парасольки», з іншого – переконало європейських політичних лідерів у неодмінності і невідворотності формування власних безпекових (у т.ч. для забезпечення економічної безпеки) бачень і дій, не обов'язково підпорядкованих інтересам США.

Політика у сфері безпеки і оборони практично у всіх країнах Європи базується на постійній присутності США і надійності НАТО, яка (надійність) забезпечується тією ж присутністю. Так, Німеччина розміщує найбільший контингент американських військ на континенті, а також зосереджує на своїй території пускові ядерні установки, забезпечуючи «стримування» росії. «Натяжки» Адміністрації США про зменшення американської військової присутності у цьому контексті є критично дестабілізуючими.

Сумнівність і непослідовність дій нової Адміністрації США стосовно війни в Україні, так само як зазіхання на територію Гренландії – свідчення девальвації спільних (у США і Європи, принаймні, до інаугурації Д.Трампа у 2025р.) демократичних і гуманітарних цінностей, втрати відповідальності у підтримці. Відтак, навіть якщо США знову змінять своє ставлення до євроатлантичної безпеки, Європі все одно потрібно буде потурбуватись про власну безпекову спроможність, що можливо лише за умови вже єдності самого Євросоюзу.

⁶ Goddard S. The Rise and Fall of Great-Power Competition. – <https://www.foreignaffairs.com/united-states/rise-and-fall-great-power-competition/>.

⁷ Besch S. Germany's Reaction to Trump Is Another Paradigm Shift. – <https://carnegieendowment.org/emissary/2025/04/germany-trump-nato-ukraine-defense-zeitenwende/>.

Повертаючись до глобальних змін вкажемо, що ще одним важливим зсувом США, який безпосередньо торкнувся і Європи, є перехід до політики примусу, яка спрямовується на досягнення геостратегічних цілей, які США вважали відповідними їх потребам та інтересам⁸. Серед головних нововведень, звичайно, виокремлюється найширше використання тарифних обмежень, причому у першу чергу (крім Китаю) - до своїх партнерів, зокрема європейців.

Хоча вважається, що головні результати тарифної війни проявляться через зменшення торговельних дисбалансів (насамперед, зменшенні торговельного дефіциту США), однак адміністрація США висловлює впевненість у досягненні ще одного задуму – поверненні і перенесенні бізнесів з різних країн світу до США, щоб не підпадати під тарифні обмеження.

Однак, у цій частині результативність виглядає сумнівною. Загалом, це предмет окремого розгляду (який виходить за рамки цієї публікації), зазначимо лише, що подібні результати очікувались від запровадження попередньою Адміністрацією США (за президентства Байдена) Закону про зниження інфляції. Оскільки впроваджувані дерегуляція, зниження цін на енергоносії та зниження податків робили перенесення досить привабливим для бізнесів. Більше того, це пропонувалось у рамках чітких інституційних правил і норм. Суперечливість же нинішньої Адміністрації, непослідовність економічної політики і т.зв. «тарифний хаос» сьогодні спонукають корпорації «витримати паузу» і не поспішати із змінами юрисдикції⁹.

Різко змінилася ситуація у сфері науки і досліджень. Не секрет, що США традиційно надавали найкращі умови для проведення наукових і дослідницьких робіт у своїх університетах, запрошуючи фахівців зі всього світу, що забезпечувало інтелектуальне лідерство країни. Першим «дзвіночком» стали заяви стосовно обмеження іммігрантського притоку робочої сили, у т.ч. «білих комірців», яка ніби-то витісняє американців з гарних робочих місць.

Керівництво США погрожує скоротити федеральне фінансування Гарварду та інших провідних університетів США з причин широкої незгоди (аж до відкритих протестів) вчених з намірами влади щодо обмеження гуманітарних прав. Нарешті, Гарварду навіть заборонили приймати іноземних студентів.

Реакція самих вчених і ЄС не забарилась. Так, низка вчених вже відмовляються від дослідницьких посад у США, на які вони погодилися, оскільки бояться жити в Америці як іноземці. І подають апікації до університетів Європи і Китаю для виконання своєї роботи. Своєю чергою Президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн оголосила про суттєве розширення фінансування наукових програм і запросила вчених і дослідників з усього світу (у т.ч. США) зробити Європу «своїм домом»¹⁰. Є підстави вважати, що нові умови (в Європі і США) привернуть увагу вчених і дослідників, що може посилити європейські наукові центри.

Європа: крок до емансипації від США у автономному напрямку. Насамперед нагадаємо, що ініціатором ідеологічних засад європейської політики, зокрема у частині т.зв. «стратегічної автономії», був президент Макрон, який з перших днів свого президентства послідовно просував власний проект «Європейської стратегічної автономії». У своїй першій Сорбоннській промові 2017 р. він окреслив концепцію і закликав європейців робити більше в галузі безпеки й оборони (без безпосередньої прив'язки до «парасольки» США), а також

⁸ Так, серед перших «погроз» нової Адміністрації США, які стосувались європейських союзників, у частині економічного зміцнення було відкликання чи суттєве зменшення фінансування НАТО, а також підпорядкування Канади і Гренландії, у т.ч. силовими методами. – Momtaz R. Europeans Don't Have to Be the "Losers" Trump Thinks They Are, <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2025/01/europeans-dont-have-to-be-the-losers-trump-thinks-they-are>.

⁹ Kaufman D. How Trump's trade war upends Germany's economic model. – <https://www.dw.com/en/how-trumps-trade-war-upends-germanys-economic-model/a-72209820>

¹⁰ EU's von der Leyen invites scientists, researchers to make Europe their home. – <https://www.reuters.com/world/europe/eus-von-der-leyen-invites-scientists-researchers-make-europe-their-home-2025-04-29/>

промисловості і технологіях, завдяки яким розвиватиметься промисловість майбутнього і створюватиметься нове безпекове середовище¹¹.

Звичайно нова концепція містила і виклики – сформована таким чином європейська «незалежність» (за визнанням широкого кола фахівців) могла як зміцнити Євросоюз, так і спровокувати послаблення європейської безпеки та оборони¹². Однак, зважаючи на позицію тодішньої канцлерки Німеччини А.Меркель, цей проект не міг мати шансів навіть (як мінімум) на його розгляд на загальноєвропейському рівні. Сьогодні ж про утопічність цього проекту вже не йдеться. А роль України у втіленні європейських безпекових стратегій не оскаржується, оскільки фактично вона вже зараз виконує роль східного форпосту Європи.

Водночас, навіть визнаючи цивілізаційні загрози від агресивної росії, далеко не всі, навіть провідні, європейські країни, готові послідовно допомагати Україні. Так, декларації очільників Великої Британії і Франції не завжди збігалися з реальними діями, досить стримано показувала себе Італія, попередній уряд Німеччини категорично заперечував можливість надання Україні ракет «Таурус». Далекою від досягнення консенсусу є й ідея направлення європейських військ для контролю припинення вогню.

Не варто забувати й про те, що партія прем'єр-міністра Італії Мелоне належить до того ж політичного спектру, що й американські республіканці, а також про певну особисту неприязнь між нею та Макроном, що теж зумовлює відмінності в позиціях ключових країн ЄС.

Якщо ж США залишать Україну, Європу спіткатимуть численні втрати і розчарування. Частина європейських лідерів, припускаючи, що Вашингтон, присвятивши себе нормалізації відносин з Москвою, більше не зацікавлений у забезпеченні надійного стримування потенційних агресорів, напевне зможе зайняти конформістську позицію стосовно росії¹³, що буде критичним викликом для Євросоюзу. На жаль, зважаючи на мінливість політичних настроїв у Вашингтоні та настрої влади окремих країн-членів ЄС, подібного сценарію не можна виключати.

У будь-якому випадку, провідні країни Європи (тільки-но проявились вказані загрози) почали ухвалювати рішення, частина яких мала безпрецедентний характер, спрямовані на формування системи єдиної європейської безпеки. І що прикметно, у цій системі є й місце для України, яка власне вже виконує роль східного форпосту Європи.

У цьому контексті чи не найрішучіший крок зробила Німеччина. Так, лідер німецької ХДС (тепер вже новий канцлер Німеччини) Фрідріх Мерц на початку року ініціював історичний зсув у фінансовій політиці, звільнивши витрати на оборону понад 1% ВВП від конституційного боргового гальма країни¹⁴. Ця законодавча зміна може розблокувати значне нове фінансування, що дозволить витрачати на оборону (включаючи допомогу Україні) бюджетні ресурси на рівні понад 3% ВВП, якщо це буде необхідно. Водночас, це є чітке повідомлення Європі і світу про те, що Німеччина має намір інвестувати значні кошти в оборону і фактично спонукає до такого кроку й інші європейські країни.

У поєднанні з новим інфраструктурним фондом у майже \$550 млрд, такі зміни стануть вагомим стимулом для відновлення економічної могутності Німеччини і (хоча б часткової) альтернативою місця США у Європі.

¹¹ Вебер Г. Комунікація а-ля Макрон. – <https://www.ipg-journal.io/ua/regioni/jevropa/komunikacija-a-lja-makron-1723/>

¹² The EU's Rise as a Defense Technological Power: From Strategic Autonomy to Technological Sovereignty. – <https://carnegieeurope.eu/2021/08/12/eu-s-rise-as-defense-technological-power-from-strategic-autonomy-to-technological-sovereignty-pub-85134>

¹³ Fix L., Kimmage M. What If America Abandons Ukraine? – <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/what-if-america-abandons-ukraine/>.

¹⁴ Т.зв. «боргове гальмо» – це механізм, закріплений у Конституції Німеччини, який не дозволяє уряду нарощувати щорічно держборг понад 0,35% ВВП за винятком надзвичайних ситуацій.

Зазначимо, що політичні зсуви Адміністрації США призвели до того, що ще на початку року Мерц, який до цього був переконаним трансатлантистом, виступив з новою стратегічною доктриною, згідно якої ЄС повинен стати більш інтегрованим в політичному та економічному плані, і в найближчі роки зможти захистити себе з набагато меншою підтримкою США, ніж він мав з часів закінчення Другої світової війни. Що суттєво зблизило позиції і дії Німеччини та Франції, насамперед у частині «незалежності європейської оборони від США»¹⁵. Водночас, передбачається, що Німеччина, як найбільша економіка Європи, стане головною рушійною силою у перегляді основ трансатлантичних відносин загалом¹⁶.

Італія, з приходом до керівництва країною Джорджі Мелоні, посилює свою впливовість у Європі дещо в інший спосіб¹⁷. Зважаючи на особисті контакти із Адміністрацією США, природно, що Мелоні зайняла роль посередника для наведення нових «мостів» між ЄС і США. У т.ч. саме вона зможе відігравати результативну роль у питаннях допомоги і підтримки України¹⁸. Зазначимо, що прем'єр-міністерка Італії, яка завжди демонструє непохитну (хоча й дещо обмежену) підтримку Києва, могла би стати ключовим гравцем у формуванні «альтернативного» безпекового середовища для України, у разі, якщо б, наприклад, виступила ініціаторкою гарантій на кшталт НАТО для України без повноправного членства (забезпечити сильні оборонні гарантії, уникаючи при цьому геополітичної «ескалації»).

Внутрішні європейські тривоги. Ідея формування співдружності демократичних країн у Європі, хоча й довела свою змістовність для соціально-економічного розвитку, однак (в умовах зовнішніх гібридних нападів автократичних країн) вимагає дедалі більше уваги у напрямі раціональних посилень. З плином часу повноваження ЄС та/або його діяльність стають все більш суперечливими, зі швидким загостренням поляризації політичних позицій, особливо у періоди посилення кризових процесів, які у Європі в останнє десятиріччя почастишали (боргова і міграційна кризи у середині 2010-х років, коронавірусний шок у 2020-2021рр., повномасштабна російська агресія і спровокована енергетична криза).

Вказане загострення політичних позицій означає падіння довіри як до ЄС загалом, так і національних урядів, які в багатьох аспектах підпорядковують національні інтереси під загальноєвропейські пріоритети. Що спричиняє, з одного боку, падіння довіри до владних національних інститутів, з іншого – зростання популістських, асоційованих з праворадикальними, партій¹⁹, які дедалі частіше знаходять зовнішню підтримку навіть з боку керівництва донедавна провідної демократичної країни – США²⁰. Далі увага переважно

¹⁵ Besch S. Germany's Reaction to Trump Is Another Paradigm Shift. –

<https://carnegieendowment.org/emissary/2025/04/germany-trump-nato-ukraine-defense-zeitenwende/>.

¹⁶ Dempsey J. Germany's Long-Awaited Pivot to Leading Europe. –

<https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2025/06/>

¹⁷ Darnis J-P. Giorgia Meloni's government is still supporting Ukraine and backing NATO. Italy's aerospace and defence sectors help explain why. – <https://theconversation.com/giorgia-melonis-government-is-still-supporting-ukraine-and-backing-nato-italys-aerospace-and-defence-sectors-help-explain-why-252683>

¹⁸ Ще 24 лютого 2024 р., у другу річницю повномасштабного вторгнення Росії, Італія та Україна підписали знакову десятирічну Угоду про співпрацю у сфері безпеки. Італія стала п'ятою країною G7 після Великої Британії, Німеччини, Франції та Канади, яка формалізувала довгострокові зобов'язання у частині суверенітету та оборони України. – Cherniavska D., Martyniuk Y. Yes, Italy is arming Ukraine — here's what military aid data shows, <https://euromaidanpress.com/2025/04/20/yes-italy-is-arming-ukraine-heres-what-military-aid-data-shows/>.

¹⁹ Schmidt V. Politicization in the EU: between national politics and EU political dynamics. –

https://www.researchgate.net/publication/333488120_Politicization_in_the_EU_between_national_politics_and_EU_political_dynamics

²⁰ Найважливіший союзник Німеччини протягом багатьох десятиліть – США – після заяв Мерца про «незалежність» вирішили «грати» на його послаблення, зокрема підтримавши його головних політичних опонентів – ультраправу партію «Альтернатива для Німеччини» (AfD). – Angelos J., et al. Trump has already screwed over Germany's new chancellor, <https://www.politico.eu/article/donald-trump-germany-chancellor-afd-friedrich-merz/>.

зосереджуватиметься на двох провідних неядерних європейських країні – Німеччині та Італії, в яких праворадикальний вплив є суттєвим, проте у ряді політичних питань цілком конструктивний.

Хоча національно зорієнтовані партії-евроскептики мають стабільні позиції в Європейському парламенті та державах-членах, однак результати останніх Євробарометрів²¹ показують історично високі рейтинги схвалення Європейського Союзу. Є підстави вважати, що таке покращення відбувається у т.ч. під впливом політики США та їх безпрецедентного тиску на інститути ЄС. Що, водночас, є свідченням того, що навіть праві популісти дедалі менше ставлять під сумнів користь від наявності та діяльності ЄС (хоча й продовжують критикувати чинні європейські інститути для завоювання невдоволеного електорату). Загалом це легко пояснюється нинішнім напруженим геополітичним та економічним контекстом, і на цьому тлі може покращуватись усвідомлення того, що оптимістичний розвиток Європи пов'язаний з її єдністю і демократичністю.

Втім політична ситуація ще потребує свого прояснення. Зазначимо, вагомим чинником послаблення трансатлантичних відносин останніх років стало, як вказано, зростання у Європі впливовості (а у ряді країн навіть приходу до влади) популістських праворадикальних партій (populist radical right parties – PRR)²². Хоча в уявленні багатьох праворадикальних партій є відкритими опонентами єдності Європейського Союзу та його спільної політики, в дійсності це справедливо лише для риторики тих «молодих» партій, які знаходяться в опозиційній меншості і використовують праворадикальну риторику саме для закріплення електоральних симпатій. А входження у владу цілком може супроводжуватись і раціональною зміною позицій цих партій у владних структурах.

Є численні приклади того, що праві консервативні та радикальні партії успішно брали участь у виборах і все частіше ставали партіями уряду. Прикладами можуть бути «Брати Італії» (FdI), та Громадянська демократична партія (ODS) у Чеській Республіці, а донедавна - польська партія «Право і справедливість» (PiS) та Новий фламандський альянс (N-VA) у Бельгії²³. Однак, таке входження до уряду і поширення впливу не призводило до політичного краху, хоча ряд коригувань у політичній площині відбувалося.

Більше того, у ряді випадків навіть відбувалося послаблення ідеологічної та інституційної напруги. Красномовним прикладом може слугувати політична взаємодія Великої Британії та Італії. Загальні вибори у Великій Британії у 2024 р. завершилися рішучою перемогою Лейбористської партії на чолі із Стармером, політично та ідеологічно далекої від позицій італійського уряду (очолюваний Мелоні вже два роки), що ставило під сумнів якість двосторонніх контактів і загальноєвропейської співпраці. Однак, двосторонній саміт у Римі у вересні 2024 р. продемонстрував цілковиту узгодженість позицій двох країн стосовно ключових сфер політики (у т.ч. ставленні до України та протидії російській агресії) та спільних дій на європейській та світовій арені²⁴.

Дещо по іншому (ніж в Італії) розвиваються події у Німеччині з її настороженістю щодо праворадикальних рухів, зумовлених історичною пам'яттю. Нещодавно внутрішня розвідка Німеччини визначила ультраправу «Альтернативу для Німеччини» (AfD), найбільшу опозиційну

²¹ Євробарометр – міжнародний проект регулярних опитувань, що здійснюється під егідою Європейської Комісії.

²² Щодо визначення PRR див.: Murat Aktas, The rise of populist radical right parties in Europe.-- *International Sociology*, 2024, Vol. 39(6) 591–605
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/02685809241297547>

²³ De Candia M., Bressanelli E. The European Conservatives and Reformists Group: Cooperation or Opposition in Europe's Parliament? –
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03932729.2024.2387215#d1e1196>

²⁴ Cinciripini L. The Italian Job: Navigating between the UK, the EU and Trump. –
<https://www.iai.it/en/pubblicazioni/c05/italian-job-navigating-between-uk-eu-and-trump>

партію²⁵, як «підтверджену правоекстремістську» силу. Федеральне відомство із захисту конституції (BfV) раніше вважало цю антиіммігрантську прокремлівську партію «підозрюваною» загрозою демократичному порядку в Німеччині.

Особливої уваги потребує той факт, що ще як переможець парламентських перегонів (а сьогодні канцлер) Мерц відмовився керувати країною в коаліції з AfD, яка посіла друге місце на лютневих виборах, що є найкращим результатом для ультраправих у післявоєнній історії Німеччини. Замість цього він обрав партнерство з лівоцентристською Соціал-демократичною партією Німеччини (СДПН), яка показала найгірший результат на національних виборах з XIX століття²⁶. Не менш показовим є намір (тепер вже канцлера) відновити активність т.зв. Веймарського трикутника – Польщі, Німеччини та Франції – який він вважає ключовим для проведення більш результативної європейської оборонної політики. І хоча такі кроки ускладняють керівництво країною (оскільки викликають численні звинувачення), це демонструє відданість канцлера європейській ідеї та європейським цінностям.

Як розвиватимуться події навколо «Альтернативи» поки зарано прогнозувати. Не виключено, що німецькі ультраправі у парламенті повторять італійський шлях. Втім, звернемо увагу, що італійські праворадикали мають «внутрішню природу», національне підґрунтя. Німецька ж AfD знаходиться під значним впливом (і фінансуванням) «руського мира»²⁷, електоральна база якої сконцентрована у східних (колишніх соціалістичних) землях, жителі яких легше підпадають під гібридний пропагандистський тиск.

Між тим, перед Німеччиною і її новообраним керівництвом стоять більш термінові виклики. Так, Німеччина як визнаний європейський лідер як у сфері економіки, так і безпеки, повинна також стати лідером у створенні єдиної європейської системи безпеки без безпосередньої зорієнтованості на США (що є принципово новим завданням, оскільки подібним чином після II Світової війни проблема не формулювалася).

Однак, лідерство Німеччини можливе лише за умови міцної і динамічної економіки, яка зможе генерувати відповідні ресурси, а також стати зразком економічних трансформацій (до чого звернемося далі).

Повертаючись до політичного спектру Європи, зазначимо, що Джорджія Мелоні є прикладом того (врізка «Італійські парадокси»²⁸), як праві популісти адаптують свою риторику та політику до проєвропейських настроїв. Зокрема, систематична критика Європи більше не є центральною в дискурсі партії, і уряд займає прагматичну позицію, щоб рухати країну вперед, зміцнюючи Європейський Союз.

ІТАЛІЙСЬКІ ПАРАДОКСИ

У жовтні 2022 року, Італія вперше у своїй Італія обрала уряд на чолі з популістською праворадикальною партією «Брати Італії» (*Fratelli d'Italia* – FdI), а лідер партії Джорджія Мелоні стала першою італійкою, яка обійняла посаду прем'єр-міністра. Ці вибори викликали велику тривогу у демократичних країнах Європи, також з острахом очікувались в Україні,

²⁵ AfD посіла друге місце на лютневих 2025 р. загальних виборах, набравши трохи більше 20% голосів. – Cole D. German spy agency labels AfD as 'confirmed rightwing extremist' force, <https://www.theguardian.com/world/2025/may/02/german-spy-agency-afd-confirmed-rightwing-extremist-force>

²⁶ Angelos J., et al. Trump has already screwed over Germany's new chancellor. – <https://www.politico.eu/article/donald-trump-germany-chancellor-afd-friedrich-merz/>

²⁷ Див.: Бідочко Л. та ін. AfD та діалектична єдність російського агітпропу: як боротися з «нацизмом» і водночас поважати його. – <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/33129/2023-10-05-afd-ta-dialektychna-iednist-rosiyskogo-agitpropu-yak-borotysya-z-natsyzmom-i-vodnochas-povazhaty-yogo/>

²⁸ Rosina M., et.al. Right Move? Populist Radical Right Parties and Europe. – <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03932729.2025.2468921#d1e652>

оскільки в останні роки праворадикали в усій Європі часто асоціювалися з безладом у внутрішній політиці і підтримкою (проросійської) радикалізації у міжнародних відносинах.

Більше того, вони розглядались як тригер, який міг прискорити євро-скептичні настрої взагалі, що мало б важливі наслідки не лише для Італії, але й для інших країн-членів Європейського Союзу (ЄС).

Однак, політична культура своєю складовою має відповідальність. Тому острахи виявилися марними, і сьогодні Італія сприймається переважно більшістю спільноти як одна з провідних країн Євросоюзу, і є одним з гарантів міцності Європи. Більше того, прем'єрка Мелоні є однією з найактивніших союзників України.

Поряд з цим, поки відсутні свідчення «лібералізації» як самої прем'єр-міністра, так і її кабінету. В українському ж питанні Мелоні розкритикувала ідею «коаліції рішучих» для захисту України (хоча зрештою і увійшла до неї), у т.ч. не підтримала розгортання італійських військ на території України.

Тому поки рано втішатися тим, що європейські праворадикали загалом та італійські зокрема змінюють напрям своїх політичних дій у більш ліберальному і демократичному напрямках, у т.ч. стосовно України.

Здається, що перемога в Італії Мелоні ввормувала і зняла частину суперечностей у формуванні керівних органів ЄС. Так, правий блок «Європейські консерватори та реформісти» (ECR) на чолі з прем'єр-міністеркою Мелоні зумів забезпечити собі високі посади у понад десятку комітетів Європарламенту за підсумками виборів 2024 р. до ЄС²⁹.

Зазначимо, що серед витоків праворадикального популізму часто відзначають суперечності глобалізації (насамперед, у частині міграції і зайнятості), які (суперечності) переважно ігнорувалися. Натомість виявлялось, що мало хто хоче брати на себе відповідальність за глобальні шоки, а міжнародні інститути, створювані для запобігання таких шоків і реагування на них, швидко втрачали свою дієвість. Тому не дивина, що сьогодні все зійшлося в «ідеальному штормі» кліматичних і пандемічних катастроф, втрати належної зайнятості, фінансової неспроможності підтримки соціальних програм. І як реакція – зростання популярності націоналістичних і праворадикальних ідей з вірою у те, що окремі країни чи об'єднання лише «споріднених» країн спроможні захистити соціально-економічні досягнення останніх десятиліть.

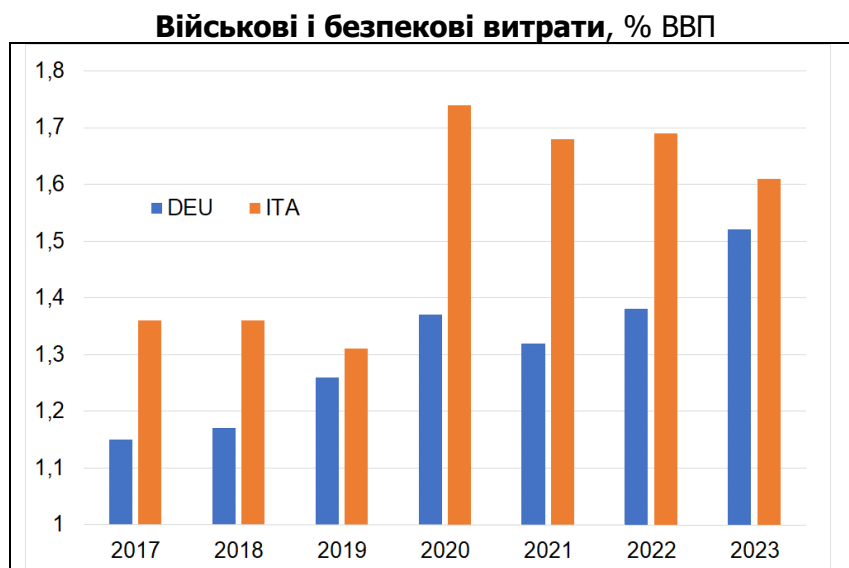
Вірогідно, позиції більшості праворадикалів зміняться також під впливом необхідності протидіяти деструктивним (до трансатлантичної єдності) тенденціям, які генеруються за океаном. І прийняття того, що нинішні події і процеси у Європі є визначальними для європейської цивілізації.

Як свідчення – вперше дебати про те, як фінансувати безпеку і оборону, безпосередньо пов'язані з ширшою дискусією про майбутнє європейської фінансової системи. Нещодавній лист президентки фон дер Ляєн до Європейської ради встановлює чіткий зв'язок між зміцненням обороноздатності ЄС та поглибленням його ринків капіталу: без більш інтегрованого та ефективного фінансового ринку Європа не зможе фінансувати стратегічні пріоритети, такі як оборона³⁰. А низкою фахівців саме внутрішні структурні трансформації у фінансовій, торговельній і оборонній сферах розглядаються як надійний і результативний напрямок протидії тарифній війні. У т.ч. завдяки нарощуванню витрат на безпеку і оборону (недостатній рівень яких ніби-то є чинником шоків тарифів), які ще до недавнього часу суттєво

²⁹ Vohra A. How the European Parliament helps normalize the far right. – <https://www.dw.com/en/how-the-european-parliament-helps-normalize-the-far-right/a-69923698>

³⁰ Invest in Europe First! How to Stop Capital Flight and Fund European Business with European Savings. – <https://institutdelors.eu/en/publications/invest-in-europe-first/>. Ця програмна записка «Інвестуйте в Європу перш за все!» була підготовлена групою дослідників та політичних експертів AREL Single Market Lab (Рим), Jacques Delors Centre (Берлін), Jacques Delors Institut (Париж) та IE Global Policy Center (Мадрид).

відставали від узгодженого рівня 2% ВВП навіть у провідних країнах ЄС (діаграма «Військові і безпекові витрати»).

Важливо, що позиція Євросоюзу (нерозривності зміцнення обороноздатності ЄС та поглиблення його ринків капіталу) не лише знаходить розуміння і підтримку європейської спільноти, але й вітається в Україні, оскільки ставлення європейців до України значною мірою залежатиме від наявності фінансових ресурсів всередині ЄС.

Вірогідно цьому сприяє інституційна активізація провідних європейських країн. Так, Німеччина прагне розширити і поглибити своє європейське і глобальне партнерство. Країна, як і раніше, віддає перевагу пошуку стійкості шляхом узгодження та формування результатів на багатосторонньому рівні, особливо через ЄС, НАТО та міні-формати, такі як ЕЗ (Франція, Велика Британія та Німеччина), Веймарський трикутник (Франція, Польща та Німеччина), а також нові стратегічні партнерства з такими країнами, як Канада, Індія, Австралія, Японія, Нова Зеландія та Південна Корея³¹. Розширення і поглиблення контактів Великої Британії і Франції у налагодженні європейської «парасольки безпеки» може стати прикладом, гідним наслідування у гуманітарних стратегічних сферах – зелений і цифровий переходи, клімат, охорона здоров'я та ін.

Італія ж утверджується у ролі донесення позицій Європи до адміністрації США, а з тим і досягнення кращого взаєморозуміння між ЄС із Сполученими Штатами. Втім, як вказувалось, тут є значний ризик, пов'язаний з «неоднозначним» балансуванням Риму між Вашингтоном і Брюсселем, який може провокувати послаблення єдності переговорних позицій ЄС (із США), підірвавши узгодженість спільних дій і поглиблюючи внутрішні суперечності і ослаблюючи інституційні основи ЄС³². З іншого боку, двосторонні ініціативи, які виходять з європейських столиць і які (з «подачі» США) набуваються дедалі більшої вагомості цілком можуть слугувати зміцненню трансатлантичного взаєморозуміння та цивілізаційної згуртованості.

Потреби відновлення економічної динаміки. Як вказано, для формування надійної та ефективною безпекової системи Європи необхідною умовою є міцна економіка, як її окремих членів, так і спільного ринку загалом. Останніми роками про стійке зростання, на жаль, не йдеться, і складається враження, що європейська економіка у сукупності дедалі більше поступається американській. Що потребує уточнення (врізка «Величини економік США та ЄС»).

³¹ Besch S. Germany's Reaction to Trump Is Another Paradigm Shift. – <https://carnegieendowment.org/emissary/2025/04/germany-trump-nato-ukraine-defense-zeitenwende/>.

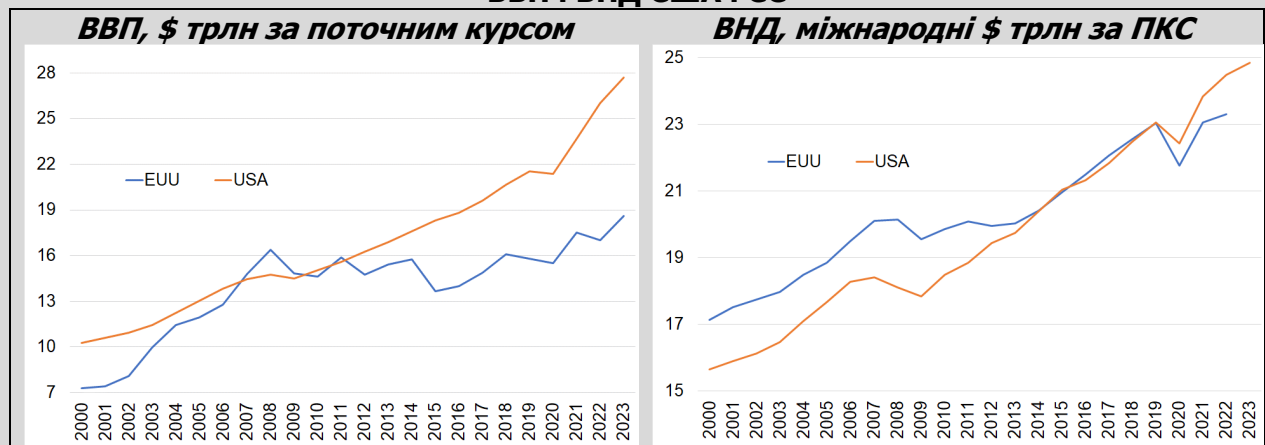
³² Cinciripini L. The Italian Job: Navigating between the UK, the EU and Trump. – <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/c05/italian-job-navigating-between-uk-eu-and-trump>

Стосовно ж Європи, то значною мірою досяжність цілей економічної міцності ЄС залежить від успіху двох найбільших неядерних держав – членів Євросоюзу, які володіють значним експортним потенціалом – Німеччини та Італії.

ВЕЛИЧИНИ ЕКОНОМІК США ТА ЄС

Зазвичай, величина економіки вимірюється її ВВП, а порівняння здійснюється через курсові співвідношення. І ВВП США (у поточних цінах і курсах) дійсно суттєво перевищує ВВП ЄС (діаграма «ВВП і ВНД США і ЄС»). Однак, якщо йдеться про загальні доходи і добробут країни, то коректнішою є оцінка валового національного доходу (ВНД), який враховує не лише виробничі а й інші доходи країни (заробітні плати за кордоном, трансферти, допомоги та ін). В таких умовах, з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС)³³, відмінності в обсягах практично малопомітні (хоча також помітним є гальмування ЄС після ГФК і ряду європейських криз у середині 2010-х років). Тобто, *по-перше*, не слід недооцінювати обсяги економіки Євросоюзу, *по-друге* – є підстави стверджувати, що три світові економіки США, ЄС і Китаю за паритетом купівельної спроможності приблизно однакові і мають враховувати результати і наслідки застосування різних інструментів економічної політик, а тому вплив однієї на іншу – взаємозалежний.

ВВП і ВНД США і ЄС

Нагадаємо, що економічна модель Німеччини базувалась на високорозвиненій промисловості, яка з одного боку, забезпечувалась дешевими «політизованими» російськими енергоресурсами, з іншого – широким експортом на світові ринки конкурентних промислових товарів³⁴. Хоча у попередні десятиліття темпи економічного зростання Німеччини були стійкими і випереджали як французькі, так і італійські, однак далі динаміка відверто загальмувалась, і сьогодні економіка Німеччини радше перебуває у рецесії (у т.ч. у результаті втрати доступу до дешевих енергоресурсів) – Німеччина виявилася єдиною економікою G7, яка практично не змогла зрости після коронавірусної кризи, і нульова динаміка, вірогідно, продовжиться у 2025 р. (діаграма «Зростання реального ВВП»³⁵), що стає геостратегічною

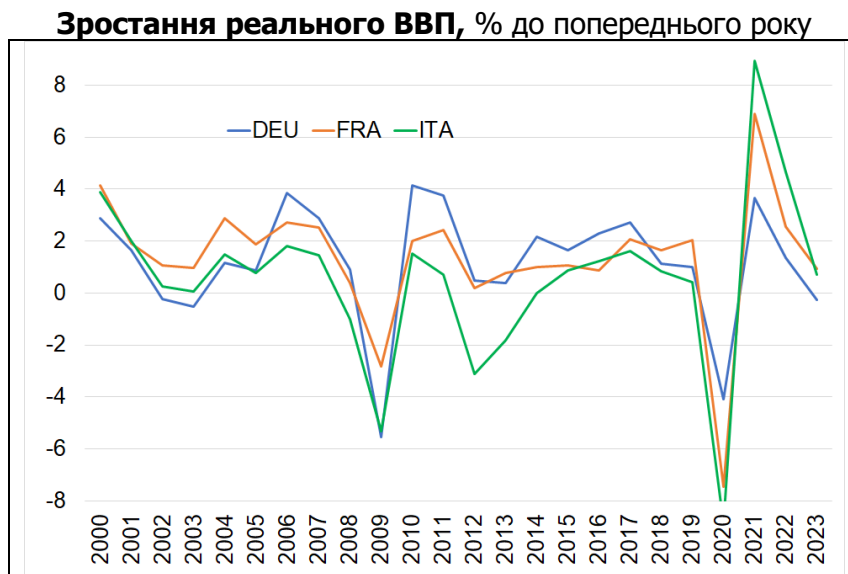
³³ Laya A.G. The Resurgence of Europe. – <https://www.foreignaffairs.com/europe/resurgence-europe-how-survive-american-antagonism/>.

³⁴ Важливим чинником успішних 2000-х років для Німеччини був валютний. Є підстави припускати, що Німеччина (чия марка вирізнялась міцністю і стійкістю) з моменту введення євро виграла, оскільки євро (як складова європейських валют, у т.ч. італійської ліри, яка вважалась менш стійкою) розглядався слабшим, ніж німецька марка, що означало додаткові стимули (принаймні у перші роки після запровадження) для конкурентоспроможності німецької економіки на зовнішніх ринках.

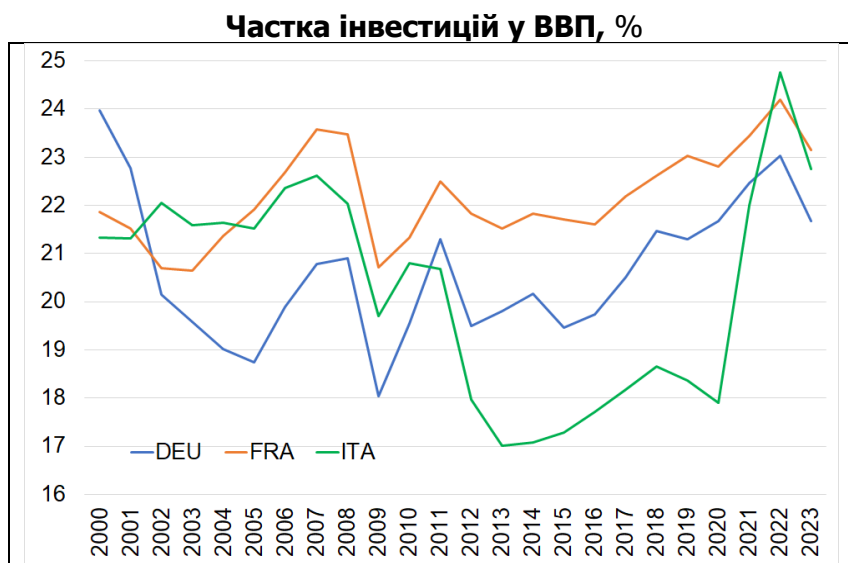
³⁵ Тут і далі, якщо не вказано інше, для міжнародних порівнянь використані дані, наведені у World Bank Indicators – <https://data.worldbank.org/indicator/>, Tradingeconomics – <https://tradingeconomics.com/indicators>

Також для позначення економік використовуються визнані трилітерні міжнародні скорочення: USA – США, DEU – Німеччина, ITA – Італія, CHN – Китай, EUU – ЄС та ін.

проблемою для Європи³⁶. Принаймні така оцінка переважає у прогнозах експертів, враховуючи вплив тарифної політики США.

Інакше складається ситуація з економікою Італії. Країна упродовж майже двох десятиліть демонструвала стагнацію, збільшивши відставання від своїх головних партнерів – Німеччини і Франції. Однак після коронавірусу темпи зростання стали вищими порівняно з названими сусідами. Особливістю зростання Італії останніх років є «пожвавлення» Півдня країни, який помітно в соціально-економічному розвитку поступається Півночі³⁷.

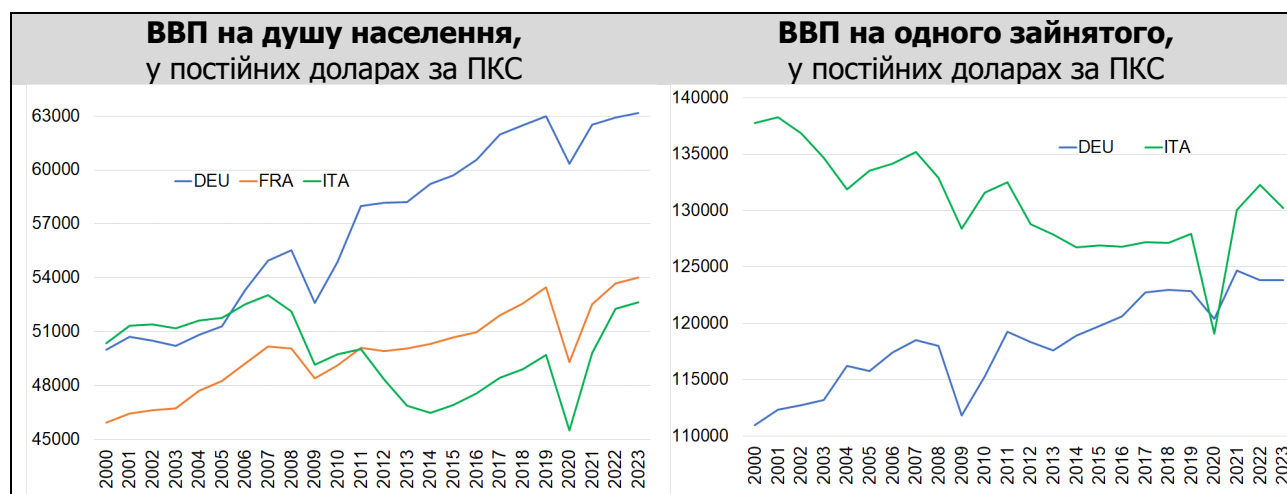

Традиційної уваги потребують чинники зростання/гальмування. Для більшості розвинутих країн Європи тут виокремлюється інвестиційна складова. Висока капіталомісткість економіки (а такими є провідні країни Європи) певним чином послаблює увагу до оновлення і модернізації виробничих потужностей. Це призводить до зменшення рівня інвестицій у структурі вироблюваної доданої вартості, що з часом може мати негативний зворотній зв'язок з

³⁶ Montaz R. France and Germany Are Staring Into the Abyss. – <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2025/04/france-and-germany-are-staring-into-the-abyss/>.

³⁷ The economy in Italy: macroeconomic performance and forecasts. – <https://romebusinessschool.com/blog/the-economy-in-italy-macroeconomic-performance-and-forecasts/>

конкурентністю та обсягами товарної маси. В таких випадках часто важко однозначно вказати, чи послаблення економічної динаміки провокує зменшення капітальних вкладень, чи навпаки, зменшення інвестицій має негативний вплив на економічну спроможність країни. Однак, саме такий негативний взаємозв'язок спостерігався в економіці Італії (діаграма «*Частка інвестицій у ВВП*»). Тому й не викликає подиву, що уряд, очолюваний Мелоні, серед першочергових заходів взявся за посилення інвестиційної складової національної економіки.

Важливою особливістю економіки Італії є високий рівень її тіньового сектору, в якому сконцентрована значна частка робочої сили, особливо на Півдні країни. В останні два десятиріччя додана вартість, створювана у неформальному секторі, складала у Німеччини близько 10%, Італії – 20%, а неформальна зайнятість – близько 4% і 11%, відповідно. Відтак, спостерігається «викривлена» оцінка продуктивності – якщо ВВП на душу населення співвідноситься із загальною динамікою ВВП (Італії, поступаючись Німеччині та Франції) (діаграма «*ВВП на душу населення*»), то у розрахунку на одного офіційно зайнятого (що трактується як продуктивність економіки) італійський рівень помітно перевищує навіть німецький (діаграма «*ВВП на одного зайнятого*»).

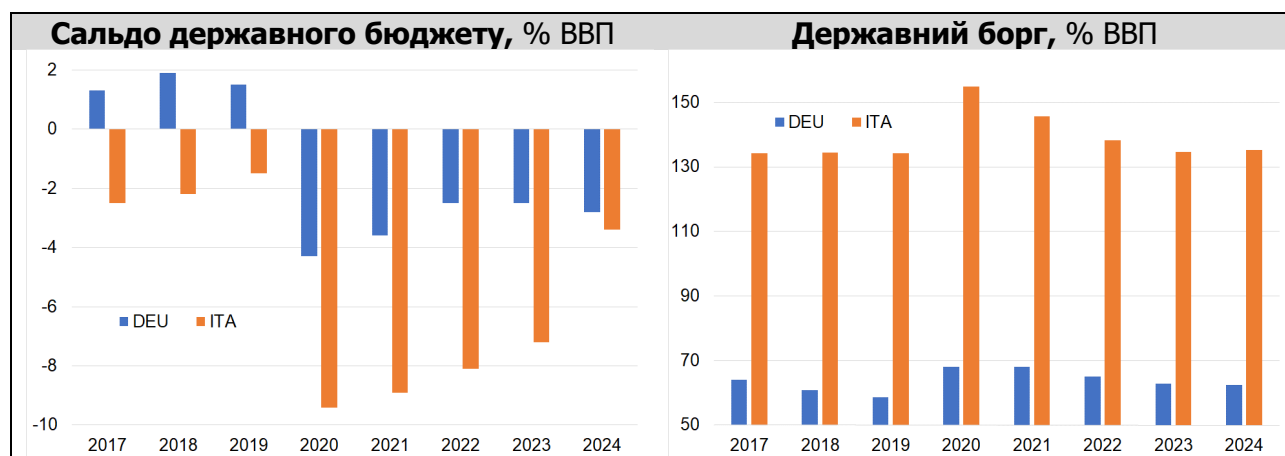
Серед фундаментальних макроекономічних факторів виокремлюються сальдо державних фінансів і державний борг, значні перевищення критеріальних рівнів яких має суттєвий безпосередній негативний вплив на зростання і добробут країни. І тут позиції Німеччини та Італії суттєво різняться, що реально віддзеркалюється на інших сферах державної політики.

Так, Німеччина історично мала і має практично збалансований бюджет і періодично навіть практикувала позитивне сальдо державного бюджету (діаграми «*Сальдо державного бюджету*», «*Державний борг*»). Тому ухвалення рішення про можливість підвищення дефіциту бюджету для зміцнення безпеки країни (а також фінансуванні військових потреб України) цілком вважається виваженим³⁸. Хоча підвищення дефіцитів призведе і до збільшення боргу, однак, зважаючи на його (боргу) досить низьку величину – близько 60% ВВП – країна має значні фінансові запаси для маневру в разі потреб розширення державних витрат чи навіть економічного спаду.

Ситуація у державних фінансах Італії суттєво різниться. Історично країна практикувала високі бюджетні дефіцити, що вело до накопичення значного боргу. Хоча в останні два десятиріччя спостерігалось посилення бюджетної строгості, однак коронавірусна криза знову «вибила» бюджетні показники у передкризову зону.

³⁸ Laya A.G. The Resurgence of Europe. – <https://www.foreignaffairs.com/europe/resurgence-europe-how-survive-american-antagonism/>.

В таких умовах країна мусить бути вкрай обережною у політичних заходах, щоб не допустити втрати доходів, зберегти макроекономічні баланси і підтримати економічне зростання. А ризики таких втрат достатньо високі внаслідок можливого запровадження тарифних заходів США. З іншого боку, у разі кризового тиску країна зможе розраховувати лише на європейські ресурси, що є чинником європейської консолідації.

Протидія торговельним війнам. Сьогодні світова економіка перебуває у «підвішеному» тарифному стані. Безпрецедентно високі тарифи, які мають волюнтаристське походження, зламали всю систему міжнародної торгівлі. Приводом (а не причиною) для торговельних воєн, ініціатором яких виступили США, звичайно став високий зовнішньоторговельний дефіцит країни. Хоча США практикували дефіцит з переважною більшістю країн світу з-за високого рівня національного поглинання, однак головними «винуватцями» зовнішніх дисбалансів були визначені як конкуруючий Китай, так і партнерський Євросоюз.

А висока диференційованість тарифів і різний час їх запровадження до різних країн, за різні (не обов'язково торговельні) «проступки» вказує на повернення США (принаймні у торгівлі) до принципу «розділяй і владаруй».

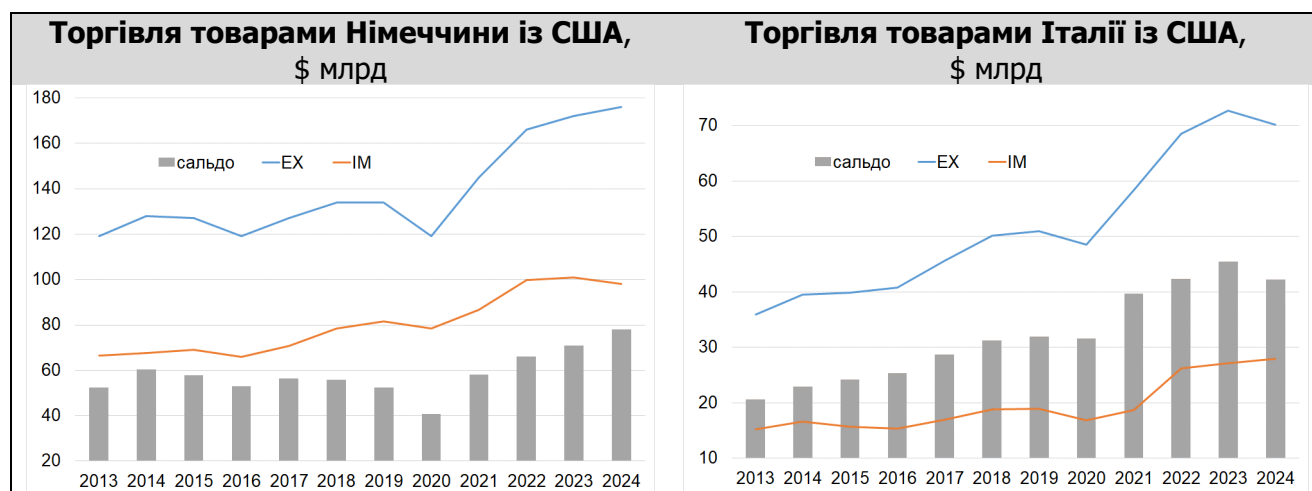
Експортоорієнтована економіка Німеччини та її значне позитивне сальдо торговельного балансу зі США (яке також невпинно зростає) роблять країну досить вразливою до поточних змін американських тарифів. Проте така вразливість видається дещо переоціненою, оскільки експорт Німеччини до США становить лише близько 4% її (Німеччини) ВВП³⁹ (діаграма «Торгівля товарами Німеччини із США»). Своєю чергою, через високе негативне сальдо США у торгівлі з Німеччиною (близько €70 млрд у 2024 р.), партнерська країна перебуває в центрі уваги адміністрації президента Трампа. Тому, вірогідно, умови торгівлі між США і Німеччиною не зможуть бути помітно лібералізованими.

Динаміка торгівлі товарами Італії із США значною мірою подібна до макроструктури торгівлі Німеччини (діаграма «Торгівля товарами Італії із США»), причому італійська промисловість значною мірою інтегрована в європейські ланцюжки поставок – насамперед із Німеччиною. Тому Італія стає тарифно вразливою з двох сторін – безпосереднім тарифним захистом США, а також вторинними «штрафами» через німецькі поставки комплектуючих.

Водночас, Італія значно більше зорієнтована на виробництво і продаж товарів високого класу (автомобілі, мода, продукти харчування, алкогольні напої), тому країна отримує вигоду від

³⁹ Crow A. Germany's economic crossroads could lead it to thrive in the 're-industrial era'. – <https://www.weforum.org/stories/2025/03/germany-s-economic-crossroads-could-lead-it-to-thrive-in-the-re-industrial-era/>

торгового режиму, заснованого на стабільних правилах, низьких тарифних бар'єрах⁴⁰. В таких умовах торговельні баланси Італії можуть виявитися вкрай чутливими, якщо тарифні навантаження торкатимуться вказаних груп товарів, що робить країну вкрай зацікавленою у мирному вирішенню торговельних спорів між США та ЄС (що у довів візит Мелоні до Вашингтону навесні 2025 р.)⁴¹, хоча навіть в середині уряду Мелоні відсутній єдиний підхід до вирішення торговельних спорів (врізка «Переговори чи двосторонні домовленості»)⁴².

ПЕРЕГОВОРИ ЧИ ДВОСТОРОННІ ДОМОВЛЕНОСТІ

Уряд Італії загалом схильється до переговорного шляху у врегулюванні торговельного конфлікту із США. Однак, впливові представники правлячої коаліції дотримуються різних поглядів на те, який шлях обрати. Так, «Ліга» Маттео Сальвіні наполягає на двосторонніх переговорах, тоді як Антоніо Таяні з Forza Italia, який також є міністром закордонних справ Італії, наполягає на скоординованій позиції з ЄС.

Перший шлях хоча, можливо, більш дієвий, однак суперечить тому, що торговельна політика є виключною компетенцією ЄС. Прагнення до винятків для італійської продукції створило б внутрішній розкол у Союзі, ізолювало б Італію та зменшило б її вплив у переговорах щодо важливих для самого ЄС питань, таких як можливе послаблення стелі дефіциту або використання спільних ресурсів для підтримки інвестицій в оборону.

Важливою особливістю структури зовнішньої торгівлі як Німеччини, так і Італії є те, що баланси країн із США дзеркально співвідносяться із балансами з Китаєм (врізка «Торгівля Німеччини та Італії з Китаєм»). Фактично дефіцит торгівлі Німеччини та Італії з Китаєм майже повністю покривається позитивним сальдо торгівлі обох країн зі США.

ТОРГІВЛЯ НІМЕЧЧИНИ ТА ІТАЛІЇ З КИТАЄМ

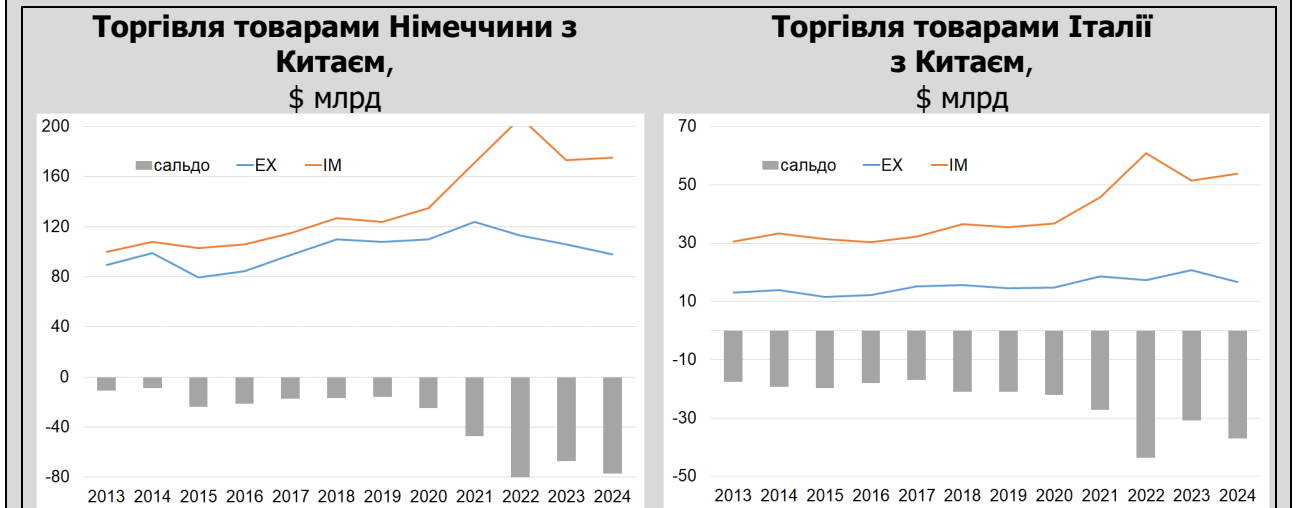
Торговельна експансія Китаю привнесла значні дисбаланси у торговельні потоки європейських країн. Причому, якщо упродовж 2000-х і 2010-х років торговельні дефіцити Німеччини та Італії з Китаєм мали досить стійкий характер і були відносно незначними

⁴⁰ Так, італійська мода становить 30% світового експортного ринку предметів розкоші. – The economy in Italy: macroeconomic performance and forecasts, <https://romebusinessschool.com/blog/the-economy-in-italy-macroeconomic-performance-and-forecasts/>

⁴¹ Прем'єр-міністр Італії, яка має дружні зв'язки з президентом США, виступає проти франко-німецького прагнення посилити реакцію ЄС на т.зв. «взаємні тарифи», якими погрожують США, якщо ЄС не піде на поступки США. – Goretti L. Can Meloni Save the Transatlantic Alliance?, <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2025/04/can-meloni-save-the-transatlantic-alliance/>.

⁴² Alcaro R., Goretti L. Meloni's US Dilemma: Balancing Ideology and Strategic Interest. – <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/c05/melonis-us-dilemma-balancing-ideology-and-strategic-interest>

(діаграма «Торгівля товарами ... з Китаєм»), то останніми роками стрімке зростання імпорту до обох країн спричинило помітне збільшення торговельних дефіцитів.

Оскільки тарифні обмеження США можуть мати вельми негативний вплив на експортну спроможність Німеччини та Італії, а переорієнтація експортних потоків із США до інших країн мало можлива (у США поглинається частка створюваного глобального ВВП, яка (частка) значно перевищує відповідні частки інших країн), то чи є «запас міцності», який країни можуть задіяти, щоб зменшити негаразди?

Так, на сьогоднішній день різке зростання протекціонізму ще не проникло у сферу послуг – і, таким чином, експорт послуг Німеччини також може виявитися стійким в умовах нинішніх тарифних ускладнень. Більше того, оскільки все більше і більше виробничої діяльності зосереджено на послугах – таких як післяпродажне обслуговування основного промислового продукту – Німеччина має хороші можливості для експорту таких послуг, незважаючи на геополітичні потрясіння⁴³. Для Італії ж відкривають вирішальні можливості експорту до Африки на південь від Сахари, де країна вже має сформовані торговельні контакти. Зокрема, упродовж 2020-2023 рр. експорт до регіону зріс на 20% завдяки таким секторам, як текстиль та сільськогосподарська техніка.

Загалом, слід вказати, що Європейський Союз все ж має певні важелі впливу на структуру торгівлі, щоб зменшити кризові чинники від запровадження тарифів США. Так, хоча обсяги торгівлі ЄС із США значні, проте 62% торгівлі ЄС відбувається між державами-членами на єдиному ринку, і ще 13% з європейськими країнами, які не є членами ЄС. Тобто Євросоюз може зменшити свою вразливість до тарифів США, сприяючи торгівлі всередині ЄС шляхом поглиблення єдиного ринку та пошуку нових можливостей для торгівлі на інших ринках. За деякими оцінками, скорочення експорту до США на 1% вимагатиме лише 0,12% збільшення торгівлі всередині ЄС⁴⁴.

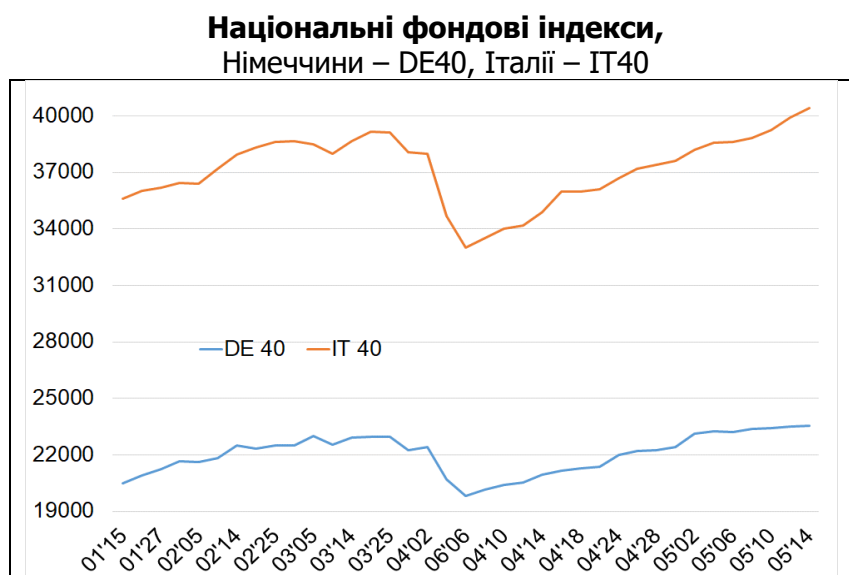
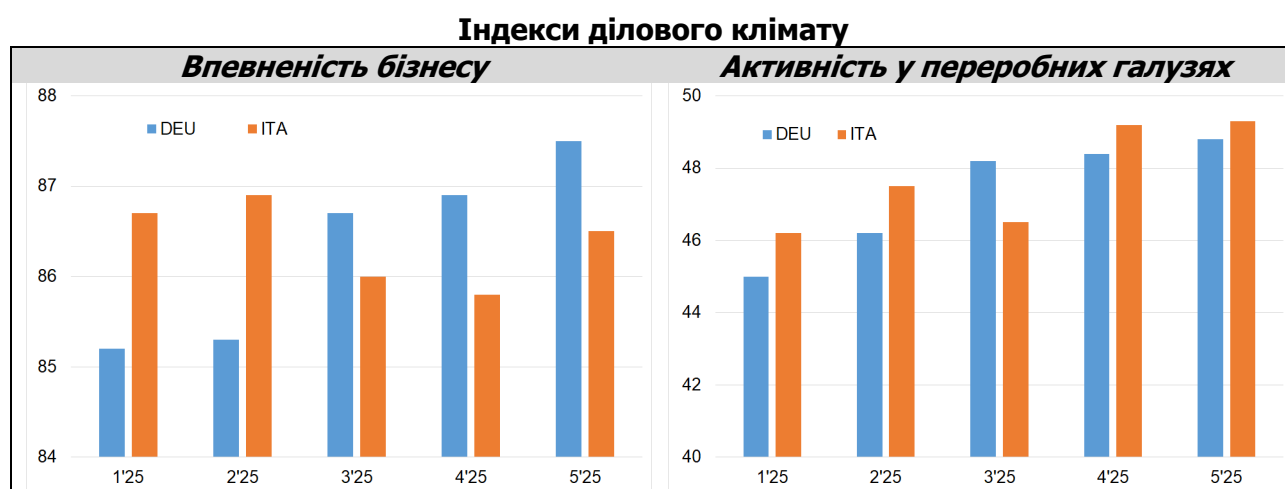
«Додаткові» можливості пов'язані з новою угодою з МЕРКОСУР (яка зараз у процесі ухвалення країнами-членами ЄС), активізацією переговорів про вільну торгівлю з країнами Індотихоокеанського регіону (насамперед, Індією і динамічними країнами АСЕАН). Складається парадоксальна картина стосовно світових економічних лідерів – США відгороджуються від міжнародної торгівлі захисними бар'єрами, натомість Євросоюз має всі можливості для зміцнення своїх позицій у глобальній економіці. Наголосимо, торговельні угоди розширять

⁴³ Crow A. Germany's economic crossroads could lead it to thrive in the 're-industrial era'. – <https://www.weforum.org/stories/2025/03/germany-s-economic-crossroads-could-lead-it-to-thrive-in-the-re-industrial-era/>

⁴⁴ Laya A.G. The Resurgence of Europe. – <https://www.foreignaffairs.com/europe/resurgence-europe-how-survive-american-antagonism/>.

вплив Європи, залучивши інші неєвропейські країни до орбіти ЄС (у той час, коли Адміністрація США вводить тарифи для більшості країн), і напевне продемонструють, чому угоди про вільну торгівлю є політично та економічно важливими для ЄС як торговельного та політичного блоку⁴⁵.

Доречно також звернути увагу, що катастрофічні сценарії жорсткої тарифної політики США поки не мають місця, принаймні для Європи. Хоча й слабка, проте все ж позитивна економічна динаміка, навіть в умовах складних трансформаційних перетворень, у т.ч. зумовлених політичними процесами і змінами, дозволяє країнам обережно реагувати на загрози торговельних санкцій з боку США (хоча, як вказано, обидві аналізовані країни мають значні інтереси до входження до американських ринків). Що й знайшло відображення на «миттєвих» показниках ділової активності (діаграма «Індекси ділового клімату»). Зокрема, з початку року індекси активності у переробних галузях (Manufacturing PMI) обох країн практично зберегли зростаючий тренд.

Певним підтвердженням слугує також динаміка фондових індексів (діаграма «Національні фондові індекси»). З початку року німецький та італійський фондові ринки стійко зростали, навіть в умовах посилення невизначеності запровадження тарифних обмежень США для Європи. Однак, на початку квітня, після широкомасштабного оголошення Трампа про тарифи, індекси обвалилися. І хоча невдовзі вони відновились і навіть покращили динаміку, однак це

⁴⁵ Dempsey J. Germany's Long-Awaited Pivot to Leading Europe. – <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2025/06/>

ще раз підкреслило те, що посилення глобальних торговельних обмежень сильно впливає на економічні перспективи країни, хоча й не є катастрофічним⁴⁶.

Ще раз про місце України. Мірою того, як Сполучені Штати віддалятимуться від Європи і поступово зменшуватимуть свою участь у європейській безпеці (аж до практично повного виходу з неї), взаємна відповідальність і підтримка європейських країн стають першочерговими. І зрозуміло, що вже найближчим часом європейська безпека (а з нею і система європейської демократії) значною мірою залежатиме не лише від наявності сучасного озброєння і боєздатних сил оборони окремих країн, а й від надійності і злагодженості бастиону, яким європейці зможуть відгородитись від росії, утворюючи східний форпост від північних до південних морів. У цьому контексті у європейців вже сформувалась впевненість у тому, що Україна та її здатність до опору відіграватимуть вирішальну роль у безпеці Європи на південному фланзі вказаного бастиону, вже є практично доведеною гарантією безпеки, яку Україна пропонує Європі⁴⁷.

Як Німеччина, так і Італія, надаючи значну військову та фінансову допомогу Україні, не обмежуються нагальними потребами, а, водночас, закладають основу для сталого оборонного співробітництва. Низка великих німецьких та італійських оборонних компаній увійшли до Альянсу оборонної промисловості, демонструючи готовність зміцнювати оборонно-промисловий потенціал України⁴⁸.

Без сумніву Україна потребує і потребуватиме величезні інвестиційні ресурси, які зможуть прийти до країни лише в умовах їх безпеки, а також наявності зрозумілого середовища, утвореного шляхом впровадження прозорих і рівних для всіх економічних агентів заходів макроекономічної політики. Відтак, серед найвагоміших чинників, які формуватимуть структуру, напрями і завдання державної політики у період повоєнного відновлення України є посилення її військової спроможності, що, своєю чергою, формуватиме безпечне і сприятливе середовище для інвестиційного розширення – залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, для яких чинник захищеності належить до визначальних (і без чого відновлення країни у кращому разі носитиме лише фрагментований характер). Зокрема, йдеться про формування двоєдиного безпечного інвестиційно-інфраструктурного простору.

Важлива складова такого простору формується навколо присутності і наявності в країні іноземних представництв за участю військових підрозділів країн-партнерів (Місій) і може стати визначальною у результативності інвестиційної політики, забезпеченні безпечної життєдіяльності. Видається, європейські країни вже готові, відмовившись від довгих зволікань, до реалізації дієвих заходів стосовно підтримки України у цьому напрямі. Хоча як Німеччина, так і Італія поки заперечують свою участь у військових місіях до України, однак, на наше переконання, перші успішні результати відновлення України змінять ставлення європейських країн до українських процесів, як це вже було на початку російської агресії.

Будуючи спільні оборонні підприємства європейськими та українськими компаніями, проводячи військові навчання в Україні та накопичуючи можливості або в Україні, або на кордонах ЄС з Україною, європейці можуть надійно захистити себе разом з Україною.

⁴⁶ Viebig J. Germany between economic stimulus and trade war. – <https://www.oddo-bhf.com/2025/04/14/germany-between-economic-stimulus-and-trade-war/>

⁴⁷ Towards an EU-Ukraine alliance: A plan for an EU-Ukraine Joint Training Mission. – https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2025/03/PPB_250325_Towards_an_EU-UA_Alliance_Haroche_EN.pdf

⁴⁸ Cherniavska D., Martyniuk Y. Yes, Italy is arming Ukraine — here's what military aid data shows. – <https://euromaidanpress.com/2025/04/20/yes-italy-is-arming-ukraine-heres-what-military-aid-data-shows/>